

EELTEGEVUSED KOOLIS

1. Sissejuhatus. Pytheas. Vahemere kaart, antiikmaailma teadlased ja nende panus maailma mõistmisesse.

„Vaikselt nagu hommikune koit astub läänemeresoome kultuurmaastikusse Ime.“

L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 145]

„Eestlase silmis ei asu Eesti põhjas ega lõunas, vaid oma kohal.“

L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 49]

- Maailma avastamine. Inimest on läbi aegade huvitanud see, mis jääb silmapiiri taha. Soov jõuda kaugemale kui keegi teine. Soov avastada tundmatut.
  - Nimeta kolm avastusretke ükskõik, millisest ajaloost hetkest. Kes olid need uurijad ja mida nad saavutada soovisid?
  - Otsi infoallikatest, kes oli Pytheas ja mis ajendas teda uurima maailma silmapiirist kaugemal.
- Lennart Meri avaldas 1976. aastal poeetilise ajalooliste faktidega mõttemängulise teose “Hõbevalge”. Ligi 2000 aastat pärast Pythease otsinguid püüab Meri leida vastuseid samale küsimusele - müstiline Thule, kust pärines hinnaline merevaik. Otsi infoallikatest:
  - Mida täpsemalt uurib Meri oma teoses?
  - Mis on hõbevalge?
- Püüa tajuda aega 50 aastat, 2000 aastat ja 500 miljonit aastat tagasi. Visualiseerimiseks jaota need perioodid ajajoonele. Lisaks märgi joonele dinosauruste väljasuremine, nüüdisinimese kujunemise (Homo sapiens sapiens), neoliitiline revolutsioon, püramiidide ehitamine, tööstusrevolutsioon, inimese jõudmine Kuule, Google’ otsingumootori loomine.

2. Vahemeri. Ajaloolised kaubateed ja kontaktid rahvaste vahel.

„Mereteed on meie elu telg.“ L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 521]

- Tuleta meelde ajalooaines õpitut, paku vastuseid, vajadusel otsi infot usalduslikest ja teaduspõhistest allikatest. Arutle klassis/grupis/kaaslasega järgmisi küsimusi:
  - Millist rolli/rolle mängis Vahemeri antiikaja rahvaste jaoks? Millised rahvad sel ajal Vahemere ääres elasid ja tegutsesid?
  - Milline roll oli Vahemerel keskajal ja milline tänapäeval?
  - Milline seos on Vahemerel Eesti ja Läänemerega eri ajastutel?
  - Kasuta Euroopa kontuurkaarti ja näita nooltega antiikaja mereteede, kaupade, teadmiste jm liikumine Vahemere piirkonda ja sealt eemale. (Kontuurkaart lisas)
  - Mis annab tänapäeval tunnistust tihedatest ajaloolistest kontaktidest Vahemere rahvaste ja kaugemate maade vahel? Paku vastuseid ja arutle.
- Kui saate, kasutage klassiga Mentimeter tööriista ja pange sinna kirja kõik Vahemere-teemalised märksõnad, mis ülesande lahendamisel tekkisid.

3. Navigatsioon. Põhjajanaela leidmine öötaevas, navigeerimine minevikus, navigeerimise õppimine läbi suulise pärimuse.

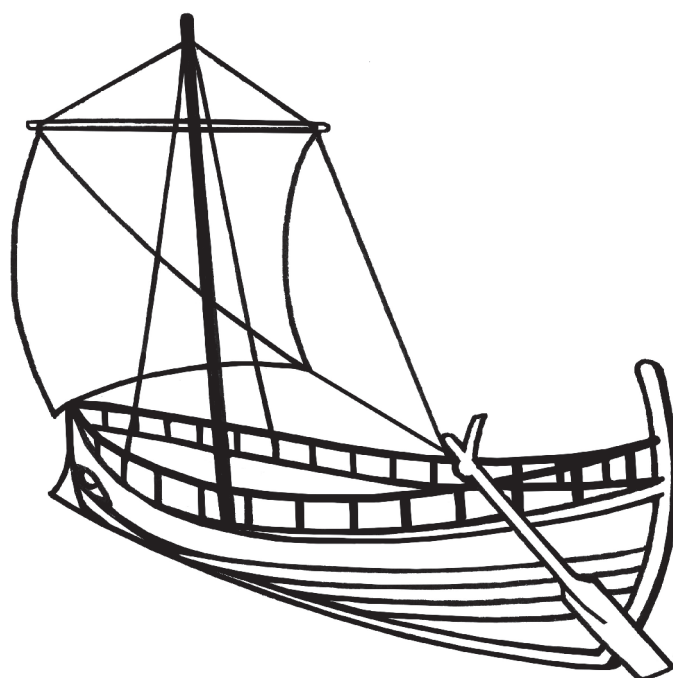
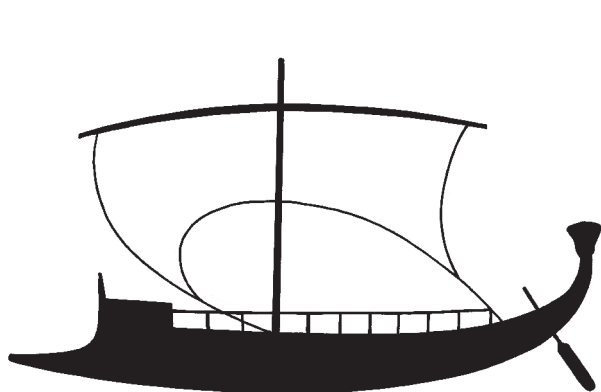
„Kui geograafia on proosa, on maakaardid ikonograafia.“ L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 218]

Enne kui otsid abi infoallikast mõtle, mida võiks tähendada mõiste “astronavigatsioon”?

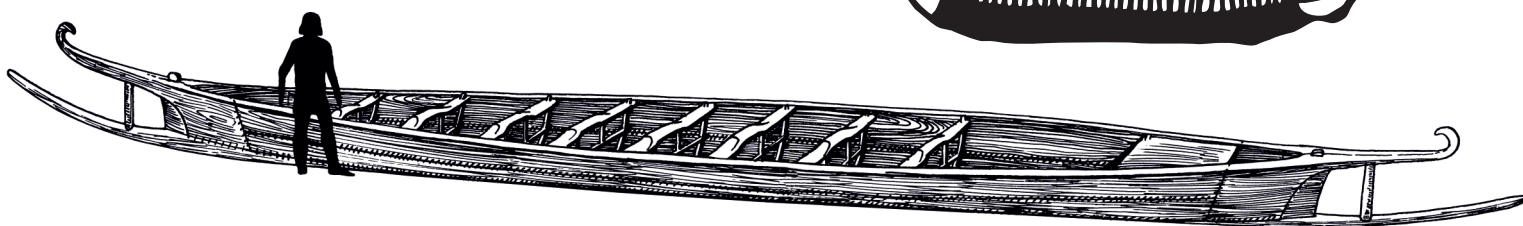
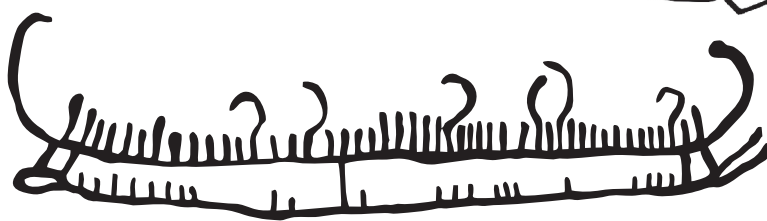
Milline astronavigatsiooni objekt on kõige olulisem ja kuidas seda leida? Vihje: ... ümber peab maailm ümber käima. Vankri kaks tagumist ratast ja ... oo alati sihkis. ... ei liigu, vanker keib ringi. (LNg, Lääne-Nigula kihelkond)

Milliste meetoditega on läbi ajaloo navigeeritud?

Kuidas kandusid teadmised ja oskused navigatsioonist jms põlvest põlve edasi?

Joonistused:
Pythease laeva kujutised ja
tolleaegsed Läänemere meresõidukid
kalju joonistustena ja rekonstruktsioonina
(R. Matkiewicz)

4. Merevaik(us). Geoloogiliste sündmuste mõju ulatus tänapäeva. Merevaik ja Eesti kivimid.

„Moed muutuvad, inimese põhivajadused ei muutu.“ L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 31]

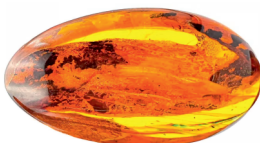
Merevaik, endise nimega ‘helm’, oli uskumatult väärtuslik kaup antiikajal Vahemere ääres. Väikese kujukese eest võis rohkem küsida kui elusa inimese eest. 2025. aastal leiti Viljandimaalt 4000 aasta vanune merevaigu ripats.

“Küsisin kunagi lastelt, kus elavad vääriskalad. Nemad arvasid, et eks ikka jões. Ei ole nii! Jões elavad kalad. Vääriskalad elavad siin, koljuluu all! Inimene väärtustab või mõtestab.”
Fred Jüssi)

- Milliseid moeröögatusi on inimkonna ajaloos olnud, nii minevikus kui tänapäeval, kus mingi toote hind küündib müstilistesse kõrgustesse, kuna nõudlus on meeletu?

Mis on merevaik? Kuidas see on tekkinud? Kust seda leida võib? Kus on maailma suurimad merevaigu leiukohad? Milline merevaik on kõige väärtuslikum? (Läänemere merevaigu kaart uputuse tunnist)

- Eesti asub settekivimilisel aluspõhjal, Põhja-Eestis ja Lääne-Eesti saartel lubjakivid, Lõuna-Eestis liivakivid. Tänu sellele on meie aluspõhi täis fossiile ehk kivistisi, mis aitavad kirjeldada evolutsiooni ehk eluslooduse arengut. Aga kes või mis on elav fossiil?

“Loodus on kultuuri vundament...” (Fred Jüssi)

Looduslikud nähtused kujundavad inimeste eluolu, majandust ja kultuuri. Mandrite sisealade metsade rahvaste sõnavara erineb kõrbeasukate keelekasutusest. Gröönimaa põlisrahvastel on kümneid sõnu lume kohta. Lisaks mõjutavad kauges minevikus toimunud geoloogilised sündmused tänapäeva poliitilisi sündmusi. Nafta, maagaas, väärismetallid, muldmetallid, mineraalid jms on põhjustanud võimuvõitlust ja sõjalisi konflikte.

- Kuidas on Eesti ajalugu mõjutanud ligi 500 miljonit aastat tagasi Kambriumi-Ordoviitsiumi perioodil madalmerelises keskkonnas kujunenud käsijalgsete karpideest moodustunud settekivim? Mis kivimiga on tegu?
- Küsitud kivimi Euroopa Liidu suurimad maardlad asuvad Eestis (u 9,6 miljardit tonni). Milline on selle kivimi majanduslik väärtus?

5. Ultima Thule. Meteoriidid, Kaali järve meteoriitne päritolu, löögijõud.

„Kas siin muutub astronoomia ajalooks?“ L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 228]

„Keegi ei saa sekkuda teise ellu, muutmata oma.“ L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 229]

Mis vahe on meteoriidil ja meteoorigil?

Kui palju meteoriidikraatreid on Eestis avastatud? Kanna need Eesti kontuurkaardile.

Kui vana on hinnanguliselt Kaali meteoriidikraater?

Mis juhtub meteoriidi kokkupuutel maapinnaga? Vaata videot:
<https://www.youtube.com/watch?v=uMWM0d1CQ5M>

Kuidas sõltub purustusjõud meteoriidi suurusest?

6. Muinasluule. Maailma loomine, maailmapilt eesti rahvapärимuses.

„Ka luule on teaduslik fakt, seda on toitnud kogemus.“ – L. Meri (Hõbevalge 2008, lk 289)
„Minevik ei ole veel ajalugu ja fakt ei ole tõde. Neil on isegi kaunis vähe ühist.“ (sama, lk 538-539)

Arutlege kaaslas(t)ega! Kuidas neid mõtteid võiks lahti seletada? Kas oled Lennart Mere väidetuga nõus?

Tuleta meelde, millal lõppes Eesti muinasaeg. Mille põhjal saame infot Eesti muinasaja kohta? Kas Eesti muinasajast on pärit kirjalikke tekste?

- Millistest teemadest võiks rääkida muinasaegne suuline pärimus, mida andis edasi muinasluule ja -pärimus? Paku enda arvamusi ja otsi ka seda toetavat näitlikku infot netist.
- Milline oli vanade eestlaste maailmapilt, mis seda iseloomustas? Loe allolevat juttu.

Taara loomine

Vanal endisel pimedal aal läind aeg mõõtemata ruttu edasi ega ole keegi tiand mitu õhtad ehk omikud aastad ehk nädalid oli mööda läind sest et siis viel koidukuma ega ehaelki ei ole old ega ole päävavalgust viel loodud old kis olek pääva vahet ehk aasta aru teind. Ammust aast old vana taivatoat omale ühe laulujumala selsimiheks loond, keda teised jumalad pärast on Vanamuinaseks ja Vanamuistseks hüind selle pärast et ta juba ammu vanasti enne teisi jumalaid oli loodud. Vanamuinas mängind ja lauld Vanaisale taivatalus mielehiaksi ei tia kui kaua juba. Ei ole siis viel muud inglüst looma old. Vanamuinas mängind ja lauld aja lauld teise lauld kolmatki aiga. Vanaisa tund sest küll rõõmu aga viimaks läind aeg ikke jällegi igavaks ilma tööta seista. Sest alaline laul ja mäng tüitab kuulaja ükskord äägi koa. Viimaks palund Vanamuinas Vanaisad et Vanaisa viel teisi vägevaid vaimusid looks ja mõnda tööd toimetada annaks. Seistes lähäb aeg igavaks ja miel tönsiks ja laulujörin tüitab ükskord äragi. Vanaisa mõteld ja arvand oma tarkuse järele et tösi ta on tööta seismine teeb lapsed laisaks. Tarvis õite jälle uut taivast ja muad teha udust ja veeaurust. Aga üksi kaksi ei tee kiegi niisugust suurt tööd ää. Vaja esti üks tark mees luua ja kõiksugu mõistust tarkust ja tundmist talle anda et see siis pärastki mõistab teisi õpetada ja taeva ja mua üle valitseda. Nanna pidand vanaisa oma tarkusega nõu ja Vanaisa last jälle:

Ööst udu tõusta

Pimedusest alli auru

Külmast kastet jo koguda

Lugend loomisesõnad kolmel korrale öö ja udu sisse ää ja puhund siis kolm korda oma õhku udu sisse ja lausund isi:

Tule ette tarka miesi

Vägev vahva sõjamiesi

Targa tööde toimetaja

Vägev taiva valitseja

Kis teeb ilma jo ilusaks.

Kohe selle järele kasvand ka udu seest suur tugeva kehaga ja tugeva käevarte ja jalgadega valge juuste ja alli pikka abemega keskigaline mies väl'la. Vanaisa ette kummardand ja alandand aga ennast kohe Vanaisa ees. Vanaisa rõõmustand ennast väga selle alandliku miele pärast ja õpetand talle kõik oma tarkuse ja vägevuse sõnad ära. Ja pand talle nime taivatark eh Suur tark. Teda on teised jumalad pärast taevataarik ehk Taeva Taaraks hüind. (Taarik ehk Taara tähendab vana meest.) Selle pärast noored inimesed pange tähele et alandlik olek ja miel on ikka hia suurelist ei salli keegi suur ja vägev Taeva valitseja alandas ennast vana Taevatoadi ees ja ja nääte ja kuulete kohe kui suurt au ja tarkust Taev-isa talle andis, sellepärast alandlik ja mõistlik olla iga ühe vasta on väga armas näha noorest inimesest. Taeva isa näind et Taara kõik õpetused alandliku ja sõnakuuleliku mielega on vasta võtt. Siis pand ka selle pärast Vanaisa Taara kõige taeva ülemaks kõige väe valitsejaks taiva talu järele voatajaks ja taeva varanduse üle valvajaks oma järgmeseks kohe. Põle änam Vanaisa enne ega pärast nii suurt ega vägevad ja tarka Jumalad loond ja lugude piale kui Taara old. Vanamuinas old kui tark laulude ja lugude piale aga loomise ja jõu ja töötarkuse juures old Taara pailu targem ja vägevam. Kõik taevas old siis alles pime ei ole siis veel niisugust taevavõlvi old nagu meie nüid nääme, siis old alles ilmotsatu suur tühi ruum muud kedagi kel põle otsa ega jaart kuskil leida old. Jumalad käind siis alles udu õlal ja tuule turjal, need on ainult nende kandjad old. Vanaisa oma tuba old niisamma tuule ja udu pial ja seist Vanaisa oma vägeva sõna läbi üleval: jää ja kibi ja kal'utükid põlend Vanaisa oma vägeva sõna läbi kolde pial nagu meie puud mis parsil on ää kuivatud.

Allikas: Eesti regilaulude andmebaas.

<https://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas/?op=2&oid=1>

Viide: H II 67, 124/7 (1840).

Kogumise koht: Koeru kihelkond, Vaali vald

Koguja: Anton Schultz

Esitaja: Adu Kirilowits, 84 a. (1897)

Eestlasi peetakse mererahvaks. Laev ja meri ei olnud küll iidsetel aegadel kaugemal Eestis metsaaladel elanud inimeste igapäev, aga ranniku äärsetele asukatele küll. See kajastub ka pärimuses.

- Loe allpool olevat regilaulu katkendit – millist maailmapilti on siin kujutatud?
- Seejärel võrdle regilaulu eelnevalt loetud jutuga "Taara loomine". Millised motiivid, tegelased, kohad on neis tekstides esindatud? Mis sellise arusaama võis tingida?
- Pane tähele ka nende tekstide keelekasutust. Mida oskad selle kohta öelda? Kas sul oli seda teksti lihtne või keeruline lugeda ja mõista? Miks?

MERE PÜHKIMINE. LOOMINE

Metsküla laul (katkendid)

*Siis lä'me merda pühkima,
mere aga ääri äigama.
Pühime pühked meresse,
äigame laastud lainetesse.
Siis lähme oome vaatama –
oome vara omigul –,
mis seal pühkmes pööritleb,
mere aga keskel keerutab.
Koltsekirju linnuke,
allikirjud ambad suus.*

...

*Siis akkas poegi auduma,
audus aga kaks ja audus kuu
ja paari päevi peale kuu,
siis akkas poegi pillama.
Ühe pani tähes taevadesse,
kolmandama päevaks paistma.*

...

Karuse

Allikas: Merelaule sajast suust ja sulest. Toim. Ly Seppel, valik Andres Ehin.
Koolibri, Tallinn 2011

7. Hämarik. Põhjamaised loodusnähtused eesti kirjandusloos.

Loe läbi müütiline kunstmuistend „Koit ja Hämarik“.

(allikas: <https://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/vanad/eisen/muist/3.html>)

KOIT JA HÄMARIK

Kas tunned valgustajat Vanataadi eeskojas? Praegu on ta looja läinud ja seal, kus ta looja läinud, läigivad jooned taevas, ja juba tungib valgusekuma idasse, kus ta sedamaid täie iluga tervet loodust peab teretama. Kas tunned kätt, mis päikese vasta võtab ja puhkama saadab, kui päikene teekäigu lõpetanud? Kas tunned kätt, mis kustunud päikese jälle põlema süütab ja teda uut teed taevatelgil paneb käima?

Vanataadil oli kaks ustavat orja sest soost, kellele igavene noorus kingitud. Kui valgustaja esimesel õhtul oma teekäigu oli lõpetanud, ütles Vanataat Hämarikule: “Sinu hooleks, tütreke, annan looja läinud päikese. Kustuta ta ära ja hoia hoolega, et ta kahju ei teeks.”

Kui teisel hommikul päike jälle uut teekäiku pidi algama, ütles Vanataat Koidule: “Sinu amet, pojuke, olgu valgustajat põlema süüdata ja uue teekäigu vasta valmistada.”

Ustavalt täitsid mõlemad oma kohust. Ühelgi päeval ei puudunud valgustaja taeva võlvil. Kui ta talvel taeva serval käib, kustub ta õhtul varem ja algab hommikul hiljem oma teekäiku. Kui ta kevadel lille ja laulu äratav ja suvel vilja oma palavate kiirtega valmistab, on talle üksnes lühikene rahuaeg antud. Hämarik annab kustuja otsekohe Koidu kätte, kes teda sedamaid jälle uuele elule süütab.

Ilus aeg oli kätte jõudnud, kus lilled õitsevad ja lehkavad. Linnud ja inimesed täitsid välja Ilmarise telgi all lauludega. Mõlemad Vanataadi orjad vaatasid teineteisele liig sügavasse sõstrakarva silmadesse. Kui kustuv päike Hämariku käest Koidu kätte läks, pigistati ka vastastikku kätt, ja mõlemate huuled puutusid kokku.

Aga üks silm, mis ialgi ei uinu, oli tähele pannud, mis vaikselt südaöö ajal salaja sündis. Teisel päeval kutsus Vanaisa mõlemad enese ette ja ütles: “Mina olen teie töötegemisega rahul ja soovin, et te täiesti õnnelikuks saaksite. Võtke siis teineteist ja pidage ametit edespidi mehena ja naisena!”

Mõlemad vastasid ühest suust: “Vanataat, ära riku meie rõõmu. Lase meid igavesti peiuks ja mõrsjaks jääda, sest peiu ja mõrsja põlves oleme õnne leidnud, kus armastus ikka noor ja uus on.”

Vanataat täitis nende palvet ja õnnistas nende ettevõtmist. Üksnes korra aastas neli nädalat saavad mõlemad südaöö ajal kokku. Kui Hämarik kustuva päikese armukese kätte paneb, pigistavad mõlemad selle peale kätt ja annavad suud, Hämariku palet punetavad ja kujutavad roosipunasilt taevast vasta, kuni Koit valgustaja jälle põlema süütab ja kollane paiste taeva serval uuesti tõusvat päikest kuulutab. Vanataat ehib veel ikka kokkutuleku piduks väljad kõige kaunimate lilledega ja ööpikud hüüavad Koidu rinnal liig kaua viibivale Hämarikule naljatades: “Laisk tüdruk! Laisk tüdruk! Öö pikk!”

- Mida tähendab 'müütiline kunstmuistend'? Otsi infot, kes kirjutas „Koidu ja Hämariku“ loo ja millal?
- Arutle kaaslasega sisu üle – millist nähtust, meeleolu ja maailmapilti see edasi annab? Millise tunde tekitab loo sisu põhjamaalasele / eestlasele? Kas see lugu on meile meie identiteedi osas oluline – mida arvad sina?
- Millise tunde võis kujutatud nähtus tekitada antiikaja Lõuna-Euroopa inimesele, kes seda nähtust esmakordselt koges? Millist emotsiooni tekitab see tänapäeva lõunapoolse regiooni inimesele – kas oled ehk isegi mõne Põhjamaid külastanud turisti kogemusest lugenud või kuulnud?

Loe ka silmapaistva Eesti rahvaluuleteadlase ja rahvapärимuse koguja Matthias Johann Eiseni (1857-1934) kirjutatud raamatus „Eesti mütoloogia“ ilmunud arvamust eelnimetatud muistendi kohta – mida arvab tema ja mida sellest arvamusest järeldad sina selle muistendi kohta?

KOIT JA HÄMARIK M. Eisen

Isikustud päikese, kuu ja tähtede kõrval esinevad niisama isikutena Eesti uuemas mütoloogias Koit ja Hämarik, esimene nägusana noorena mehena, teine kaunina neitsina. Esimene süütab päikese hommiku põlema, teine kustutab õhtul ära. Kui teine ka teist armastab, tahavad mõlemad jäädavalt peiuks ja mõrsjaks jääda. Jaanipäeva ümber annavad mõlemad kuu aega teineteisele kätt, suudlevad teineteist ja lahkuvad siis jälle ühest.

Koidu ja Hämariku lugu langeb Eesti rahvaluule helmete hulka. Iseküsimus ometi, missugusel mõõdul lugu Eesti rahvaluulet esitab. Vanemad rahvaluule üleskirjutajad Koidu-Hämariku lugu ei tunne. Selle kirjutas Dr.Fählmann üles ja avaldas 1840 Õpetud Eesti Seltsi toimetustes. Kauni sisu pärast sai lugu pea ligidal ja kaugel tuttavaks, ilmus mitmeskümmes võõrakeelseski väljaandes. Kuid algusest peale on lugu kahtlust äratanud. Ju selleaegne tähtsam rahvaluule tundja M.Castrén kirjutas loo kohta: „Ehk küll kuju ja sisu poolest ütlemlata ilus, kannab lugu praeguses kujus ometi uue kultuuri jälgi.“ Ägedalt astus loo vasta keeleuurija E.Ahrens välja, seletades, lugu olla kena, aga mitte Eesti oma, palju enam õigele eestlasele läila.

Ülepea tunnistati ju varsti peale ilmumist õpetlaste poolt Koit ja Hämarik kõigeks muuks kui mitte Eesti omaks. Fählmanni vabandajaks astus Kreutzwald üles, ühtlasi loole omalt poolt tõendusi tuua püüdes.

Kuna aastasaja keskel kahtlus Koidu ja Hämariku loo kohta valitses, kippus ärkamiseajal ta Eesti algupära jah ja aameniks saama. M.Veske, Kõrv, H.Jannsen, K.A.Hermann ja isegi V.Reiman esitasid kõik seda suunda. Aga mis teistest kõnelda. Isegi püüdsin nooruses tõendada, et Koit ja Hämarik tõesti ilus Eesti luulelugu on. Ärkamiseajal tõrjus vaimustus kõige põhjalikuma uurimise ja arvustuse enese eest. Eesti asjus ei tohtinud kahtlust olla. Arvustuse ees sellevasta kestis kahtlus edasi.

Prof. J.Krohn leidis loo Leedu vana jutuga sugulase olevat. Leedus peseb ehatäht – Vakarine – loojaminevat päikest ja teeb talle voodi, aga koidutäht – Auskrine – virgutab ta tõusul uuesti särama. Teisendi järele peseb Perkuna ema õhtul meres pikast teekonnast väsinud tolmust päikest, nii et see hommikul heledal säraval võib uuele teekonnale minna. Vakarine ja Auskrine tegevus tuletab tõesti Koidu ja Hämariku tegevust meelde, aga muidu leidub Eesti ja Leedu valguse-esitajate vahel ometi vähe ühist. J.Krohni väide ei ole hiljemini enam poolehoidjaid leidnud. Sellevasta asuvad prof. K.Krohn ja uuemad rahvaluule uurijad sellel seisukohal, et Koidu ja Hämariku lugu võltsimata rahvaluulet ei esita. Sellega ei ole öeldud, nagu oleks lugu täiesti Fählmanni seipsetud. Ei, Koidu ja Hämariku motiivisid on rahvasuust leida. Fählmann võttis nii-ütelda embryo ja lõi sellest toreda toote, teda oma luuleehetega üle kuhjates.

Allikas: https://et.wikisource.org/wiki/Eesti_m%C3%BCtoloogia/Koit_ja_H%C3%A4marik

8. Kaali. Loodusteadused ja kirjandus

„Kultuuris pole esimesi ega viimaseid, suuri ega väikesi, tähtsaid ega tühiseid.“ L. Meri [Hõbevalge, 2008, lk 192]

- Kaali meteoriidi langemise aja ja koha osas on sul juba üksjagu teadmisi. Kaali meteoriidiplahvatuse ajal oli Saaremaa asustatud ning toimunu oli selleaegsetele inimestele midagi käsitatamatut.

Valik on sinu:

A1) Kasuta oma kujutlusvõimet ja pane kirja detailne kirjeldus meteoriidiplahvatuse ja Kaali kraatri tekkimise kohta seda pealt näinud inimese silme läbi. Mida näed, kuuled, tunned ja kuidas sa toimunut seletad lähtuvalt selleaegse inimese arusaamadest maailma toimimise kohta? Võrdle seda hiljem näitusel kujutatuga – kas on sarnane?

A2) Kasuta oma kujutlusvõimet ning kirjelda meteoriidiplahvatust ja selle tagajärgi tänapäeva inimese silme läbi, võttes arvesse tänapäevaseid teadmisi ja arusaamu maailma toimimise kohta. Mida näed, kuuled, tunned ja kuidas seletad toimuvat loodusteaduslike teadmiste põhjal?

B) Kirjuta ise üks kunstmuistend Kaali kraatri ja järve tekkimise kohta. Pööra tähelepanu loo struktuurile, tegelastele, kohale ja ajale. Vali sobiv keelekasutus ja sõnavara.

JÄRELTEGEVUSED KOOLIS

Näituse sisu ja vorm

Mõtiskle oma näitusekogemuse üle. Arutle kaaslas(t)ega, mida tundsite ja mõtlesite.

Miks just nii?

Mis olid näituse sõnumid? Kuidas suhestud sina kui tänapäevane noor Eestis selle näituse sõnumitega? Kuidas suhestud näituse vormiga?

Mida sooviksid öelda näituse kuraatorile (näituse sisu ja vormi looja), mida küsida?

Kirjuta näitusele arvustus. Tutvu eelnevalt mõne arvustuse sisu ja vormiga mõnes Eesti kultuuriajalehes või -ajakirjas (Sirp; Müürileht; Vikerkaar; vms).

Hõbevalge sõnumid

Mida soovis öelda Lennart Meri oma suurteosega "Hõbevalge"?

Kas Lennart Mere 50 aastat tagasi loodud teksti sõnumid on aktuaalsed ka tänases maailmas ja Eestis? Mil moel?

Kuula Ööülikooli kodulehel salvestust, mis tehti Eesti Meremuuseumis "Hõbevalge 50" näituse avamise eel. Salvestuses räägib Lennart Mere poeg Mart Meri oma lapsepõlvest kuulsa isaga ja isa tööstilist ja ka Hõbevalgest. Ööülikooli loengud on leitavad kodulehel <https://www.ylikool.ee/>

Inimkultuurist

Millised esemed näitusel kajastasid ideed, et Vahemeri oli rahvaste ühendajaks ja et tolleaegse Euroopa alad (ja Eesti) oli ühenduses ja sidemetes? Milline ese avaldas sulle muljet ja miks?

Mõtiskle / kirjuta essee eelnevate kogemuste ja näitusel nähtu põhjal, kuidas on loodus mõjutanud inimajalugu ja kultuuri.

Miks võetakse ette reise n-ö maailma lõppu? Miks pannakse end teadmatussega proovile? Milliseid üliinimlikke retki on viimastel aastatel ette võetud?

Pytheas püüdis leida Thule asukohta. Tema avastustest on alles ainult väikesed osad lugudest. See Põhjala imesaar jäi inimesi peibutama aastatuhandeteks ning püsis Euroopa kaartidel kuni 17. sajandini.

Miks on Thule asukoha määramine ka tänapäeval nii keeruline? Miks on antiiksed infoallikad keerulised analüüsida?

Arutage nende tsitaatide üle, millist mõtet need edasi annavad? Kas olete nõus öelduga?

"Kes minevikku ei mäleta, elab tulevikuta." (Juhan Liiv)

"Kõige tõhusam viis inimeste hävitamiseks on eitada ja pühkida minema nende endi arusaam oma ajaloost." (George Orwell "1984")

"Kultuur on suveräänne: kord sündinud sõna, oskus ja mõte elab edasi inimesest sõltumata ja külastab inimaju ainult paljunemiseks." (L. Meri "Hõbevalge")

Arutlege: kas kultuur evolutsioneerub? Põhjenda oma arvamust.

Katkendeid lisalugemiseks

Lennart Meri “Hõbevalge” (2008)

Järgnev nimekiri on valik Lennart Meri mõtetest, mida võiks koolis koos lugeda ja mille üle arutleda. Kaldkirjas on peatükkide pealkirjad ja tsitaadid, mis viitavad konkreetsetele lõikudele tekstis.

Lk 35-37 “10. Kosmiline ahel” - geograafiast, mõõtmistest ja pööripäevadest.

Lk 63 “1. Tuline saar” - täppisteadus + ajalugu + kirjandus.

Lk 66 “Pärast “Hõbevalge ilmumist /---/” - kus loojub Päike, märgid folklooris.

Lk 192-193 “Mulle on võõras /---/ oma võimu ja vaimu vahekorraga. /---/” - mis on kultuur.

Lk 197 “Sündimisest saadik nimi” kuni “/---/ Anomaalia on värvi andnud maateadusele, maade ja rahvaste kirjeldusele.” - ajalugu + loodus.

Lk 209 – 210 “Kogemus, kui tahes moonutatult /---/ Liikumiskiirus ei olnud teisejärguline.” - Eesti alade inimeste kauplemisest ja karusnahkade tähtsusest, moest.

Lk 216 “Harva on mõeldud /---/ See oli mõjukas illustratsioon maailmariigi vägevusele.” - kaartidest ja Hõbevalge teekonnast.

Lk 228-230 “Rebu mulle kulda” - kuidas loodus jätab jälje kultuurilukku, Kaali mõju.

Vastavalt õpilaste valmisolekule võib "Hõbevalgest" lugeda ka I peatüki "Laevad lähevad lendu" esimesi alapeatükke ("Me jõuame mere äärde", "Rändav põld", "Paadist taevani", "Meri kuuleb, loom mõistab").

